

TRANZICIONA TRANZICIJA TRANZICIJE - NEOPHODNOST SRPSKE EKONOMIJE¹

Vidoje Stefanović
Prirodno – matematički fakultet, Niš,
Višegradska 33
widojes@yahoo.com

Rezime: Jednu od suštinskih komponenti sadržine pojma tranzicije, kako za Srbiju tako i za ostale postsocijalističke zemlje, čini prelazak sa jedne razvojne koncepcije (ekstenzivne i mobilizacije) na drugu, sasvim drugačiju koncepciju razvoja (tržišno utemeljenu i inovaciono usmerenu). U domenu privrednog rasta to znači napuštanje fenomena pretežno fizičkog uvećanja proizvodnje i prelaz na ekonomsko napredovanje koje podrazumeva da se stalno vodi računa o odnosu troškova i ostvarenih rezultata.

Ključne reči: tranzicija, privredni rast, promene.

UVOD

Efikasnost funkcionisanja privrede poslednjih dvadesteka godina u bivšim socijalističkim zemljama je postala centralno pitanje ekonomske nauke i prakse. Put u postranziciono doba je različito trasiran u različitim zemljama. I u zavisnosti od izabranog puta rezultati su različiti. Ali, ono što je jedinstveno za sve, je činjenica da se moraju vaspostaviti radikalne promene u svim sferama privrednog i društvenog života. Srbija je imala svoj put o kome će vreme dati svoj sud.

1. Quo vadis tranzicijo?

U oblasti privrednog prestruktuiranja tranzicija podrazumeva napuštanje postojeće tehnološki zastarele i ekonomski neefikasne strukture (koja produkuje nedovoljne stope rasta proizvodnje i zaposlenosti, ograničenu izvoznju ponudu, visoku uvoznju zavisnost, skromnu ili nikakvu

¹ Rad je rađen u okviru projekta 179013 – «Održivost identiteta Srba i nacionalnih manjina u pograničnim opštinama istočne i jugoistočne Srbije», koji finansira Ministarstvo za prosvetu.

Pregledni rad. *Primljeno u redakciju: 23.12.2011. Prihvaćeno za objavljivanje: 01.04.2012.*

akumulaciju, zabrinjavajuću nelikvidnost i gomilanje gubitaka u poslovanju, brojne unutrašnje deficite, veliku spoljnu zaduženost i sl.) u korist nove, zasnovane na naučnom i tehnološkom napredovanju, sve odlučnijem uticaju svetskog tržišta i raspoloživim proizvodnim faktorima (koja obezbeđuje povećanje konkurentnosti domaće privrede, njenu otvorenost i punu afirmaciju tržišta, brzu primenu tehnoloških inovacija, jačanje razvojnih i platno-bilansnih funkcija izvoza, zaštitu životne sredine, odnosno stvaranje uslova za dinamičan i efikasan ekonomski rast i fleksibilnost u prilagođavanju svim unutrašnjim i spoljnim izazovima). Vitalnost naše privrede i njena buduća pozicija na stranim tržištima bitno će zavisići od sposobnosti da brzo i efikasno reaguje na dva ključna svetska izazova – na procese tehnologizacije i globalizacije, odnosno od sposobnosti za permanentne unutrašnje transformacije u skladu sa glavnim svetskim tehnološkim i ekonomskim trendovima. Savremena tržišna privredna struktura ne formira se jedinstvenim i harmoničnim delovanjem, već autonomnim aktivnostima preduzeća, državnih institucija i međunarodnih ekonomskih sistema. S toga je u našim uslovima neophodan razuman pristup unutrašnjem i spoljnom prilagođavanju na svim nivoima (kako na globalnom i regionalnom, tako i na granskom i preduzetnom planu) putem ekspanzije izvoza i liberalizacije uvoza bez obzira na iskušenja koja to mogu ometati.

Mada tranzicija u većini bivših istočnoevropskih socijalističkih zemalja vodi u pravcu transfera na stranu savremenog kapitalizma, ona se, ipak, ne javlja, u bukvalnom smislu, kao povratni put iz socijalizma u kapitalizam (dakle, kao povratak na početak). Naime, ne treba dokazivati da je savremeni kapitalizam daleko odmakao u odnosu na ideološke »kapitalističke« predstave«. Isto tako, ni tranzicija u pretežnom delu evropskih postsocijalističkih zemalja se ne odigrava toliko po scenariju vlasti ili eksperata Međunarodnog monetarnog fonda, koliko pod uticajem konkretnih materijalnih i socijalnih okolnosti.² Tržišna tranzicija je »đavolski« posao, pa su zbog toga početni tranzicioni učinci neugodni za izvesna preduzeća i pojedine privredne grane, za određene regione, za neke slojeve stanovništva. Sledi da prelazak na tržišno privređivanje podrazumeva prethodnu društvenu saglasnost, pošto moguća strana pomoć samo delimično umanjuje teret promena, a nema nikakvih garancija da će proces tranzicije uspeti.

Tranzicija podrazumeva izmenu stare institucionalne infrastrukture, jer prelaz na tržišnu ekonomiju nije moguć bez odgovarajućeg zakonodavstva i primerenih institucija. Institucionalna infrastruktura tranzicije mora da bude fleksibilna, pošto je sam tranzicioni proces veoma protivurečan i

² Prof. dr Gojko Rikalović u knjizi prof. dr Dragutina Marsenića "Ekonomika Jugoslavije", Ekonomski fakultet, Beograd, 1999.g. str. 466.

nepredvidiv. Ona treba da bude okrenuta procesima, organizovane deregulacije privrednog i društvenog života. Privrede u tranziciji zahtevaju takvo ustavno uređenje, koje stimuliše promene, omogućava slobodu ulaska ili izlaska privrednih subjekata, ograničava državni intervencionalizam na utvrđene okvire, obezbeđuje prevazilaženje konfliktnih situacija i minimizaciju tranzicionih troškova i rizika, podstiče preduzetništvo i poslovno liderstvo, garantuje sigurnost privatnog vlasništva i poštovanje ugovora, kao i odgovornosti za pričinjenu štetu.³

Na putu ka tržišnoj privrednoj strukturi u nas se isprečila još jedna gotovo nezaobilazna socio-ekonomska prepreka u vidu ustaljene tzv. Socio-psihološke infrastrukture na ovim prostorima. Socio-psihološka infrastruktura označava celokupnost, uvreženih u lokalnim tradicijama i načinu života, takvih kulturnih i ekonomskih navika i sklonosti stanovništva određen teritorije, koji se javljaju u karakterističnim, za većinu njenih stanovnika, kvalitetu, intenzivnost i disciplini rada, veštini uzajamnog delovanja u procesu proizvodnje, prijemčivosti za dostignuća tehnološkog progressa, inovativnosti, te konačno u nivou produktivnosti rada i njoj imanentnoj dinamičnosti.⁴

2. Eppure si mouve – ali kuda?

Da bi se postigao bilo kakav ozbiljniji i suštinski iskorak u tranzicionom smeru neophodno je izvršiti tranziciju ponašanja doslovno svih učesnika u tom procesu, bez obzira da li oni to žele ili ne i da li su toga svesni ili ne. Ta tranzicija ponašanja mora da ima najmanje tri paralelna toka :

- 1) *Tranzicija mišljenja* (misliti afirmativno, oslobođeno od mitova i preterane zagledanosti u prošlost, kao i tuđu sadašnjost);
- 2) *tranzicija osećanja* (biti samopouzdan, optimistički usmeren na postignuće, bez osećaja krivice i inferiornosti)i
- 3) *tranzicija delovanja* (orijentacija ne samo na efektivno i efikasno, već i na etički i estetski ispunjeno ponašanje)

Uzimajući u obzir navedene pretpostavke, moguće je postaviti nekoliko ključnih pitanja na koja moramo potražiti odgovore uvek kada želimo da se upoznamo sa konkretnim procesom tranzicije u nekoj konkretnoj zemlji. U inače već prebogatoj literaturi o problematici tranzicije, osim već navedenog nedostatka koji se tiče izostavljanja analize veza i odnosa tranzicija – tehnologija, uočljiv je i nedostatak kvalitetnih pokušaja

³ Vidi: Prof. dr Gojko Rikalović, ibid, str. 472.

⁴ Prof dr Gojko Rikalović, ibid, 479.

celovite analize tranzicije koja bi morala da pruži odgovore na sledećih sedam pitajna:

1) *Kuda, u kojem smeru ide tranzicija?* Najkraći odgovor mogao bi da glasi : u bolje, dakle pravednije i naprednije društvo. Bliža elaboracija ovih atributa zahtevala bi veoma detaljnu ne samo argumentaciju , nego pre svega preciznije kriterijume za određivanje šta je za neko društvo bolje, s tim da ono samostalno odlučuje o tome.

2) *Zašto tranzicija?* Jednostavno zato što sva prethodna društva (ne samo socijalistička, nego i kapitalistička) nisu uspela da budu ni dovoljno efikasna , ni socijalno pravedna ni civilizacijski napredna, saglasno objektivnim mogućnosti, posebno tehnološkim.

3) i 4) *Kako i Čime izvesti tranziciju ?* Mere, sredstva, postupci, mehanizmi i ostale pretpostavke efektivnog sprovođenja tranzicije moraju biti u skladu sa ciljevima tranzicije, vodeći računa da neretko određene mere, ili njihova neadekvatna primena, mogu značajno, ili čak sasvim, ugroziti ukupan smisao tranzicionih procesa. Primeri pogorešno sprovedene privatizacije u nekim zemljama Istočne Evrope pokazuju da može doći do snažne “tranzicione recesije”, Pojave tzv. tajkunizacije, kriminalizacije svojinskih prava i pre svega produbljenih socijalnih razlika što sve izaziva veoma rizične posledice i baca senku na ukupan proces tranzicije. Stoga možemo reći da sve neophodne mere kao što su : svojinska transformacija, podrška preduzetništvu, prihvatanje tržišnog načina privređivanja, razvoj novih tržišnih institucija, tehnološka modernizacija. novi načini organizovanja, upravljanja i odlučivanja, itd. moraju biti primenjivane dobrovoljno, postepeno i transparentno, jer se samo tako može očuvati evolutivni karakter tranzicije i sprečiti da ona preraste u neku novu socijalnu revoluciju, Utom slučaju značajnu ulogu može imati i edukativna podrška, tj. proces permanentnog obučavanja barem najvažnijih aktera tranzicije.

5) *Ko treba da učestvuje u tranziciji?* U najkraćem : svi, tj. svi članovi jednog društva koje se opredelilo za tranziciju kao vid promena. Drugim rečima, tranzicija ne može biti parcijalni proces u kojem učestvuju samo neki akteri društvene reprodukcije, već u tom procesu moraju da učestvuju doslovno svi. Ali, isto tako, tranzicija ne može biti sasvim uspešna ako se želi realizovati samo kao izdvojeni, nacionalni, projekat promena, bez ikakvih promena u širem međunarodnom okruženju. U tom slučaju tranzicija ostaje samo obično prilagođavanje, bolje reći kopiranje i mehaničko preslikavanje već postojećih rešenja nastalih u nekim drugim i drugačijim sredinama , zbog čega se takvi pokušaji svode na zadate, (oktroisane) reforme , odnekud spolja (!) strogo usmeravane i kontrolisane i po pravilu bez dovoljnog i potrebnog osećaja za konkretnu realnost i specifične potrebe datog društva u tranziciji, zapravo tranzicijskoj globalizaciji.

6) *Šta se nalazi u tranziciji?* Opet u duhu već usvojenog holističkog pristupa, nameća se veoma kratak odgovor : sve.

7) *Koliko dugo* treba da traje tranzicija? Na ovo pitaje, razume se, nije moguće dati precizan odgovor. Ne samo zbog startnih razlika u svim elementima društveno – ekonomskog razvoja, proizvodne, vlasničke, socijalne i svake druge strukture, kao i svih drugih razlika koje postoje između različitih tranzicijskih društava, nego i zbog razlika u dubini i širini, odnosno intenzitetu tranzicionih napora. Na ovo poslednje posebno će uticati snaga političke volje, odnosno spremnosti političkog (državnog) vodstva pojedinih zemalja koliko će brzo, duboko i sveobuhvatno sprovoditi tranziciju. Drugim rečima, dužina trajanja tranzicije presudno zavisi od toga kada je ona započela, odnosno koliko iznosi kašnjenje u njenom otpočinjanju. U principu, svaka tranzicija je naknadni, dakle više ili manje zakasneli odgovor na izazove promena u okruženju, tako da svako oklevanje i eventualno odlaganje samo doprinosi nje nom produženom trajanju, povećava cenu koštanja, kao i socijalni napetosti koje rastu zbog zakasnelih promena. Ipak, na kraju treba reći da se zapravo tranzicija, kao proces neprekidnih promena i prelaženja iz jednog stanja u drugo, nikad i ne može i ne treba završiti. Ona traje otkako traju i ljudi, samo smo tek odnedavno taj proces počeli nazivati imenom “tranzicija”. Znači, ona se, zaista, odnosi na sve, a nikako samo na tzv. postsocijalističke zemlje. Ili sve druge misle da su doživele kraj “istorije”.⁵

3. Tranzicija znači – propast ili promene

Ja ne znam da li će nam biti bolje posle promena, ali u promene moramo ići da bi nam bilo bolje je, po našem sudu, poruka tranzicije. A da bi neka promena bila uspešna nužni su sledeći uslovi:

- mora postojati *potreba* za promenom,
- mora se definisati *koristi* koja će uslediti
- moraju se eliminisati *prepreke* i
- mora se precizirati *prvi korak*

Najvažniji uslov odnosno uslov svih uslova da promena bude uspešna je upravo *eliminisanje prepreka*, odnosno *otpora promenama*.

U vezi s promenama i otporima prema promenama navodim dve konstatacije i postavljam dve teze. Konstatacije su:

- 1) Tehnološke i organizacijske promene dolaze nam nešto sporije nego što je to slučaj sa zapadnoevropskim zemljama, ali dolaze neminovno i nemoguće ih je zaustaviti.
- 2) Tehnološke promene utiču na mišljenje socijalne okoline u kome ljudi u preduzećima rade.

⁵ Sjajnu interpretaciju odnosa tranzicije i tehnologije dao je u istoimenoj knjizi prof. dr Slobodan Pokrajac, TOPY Beograd, 2000.god.

Stefanović, V.

Sledeće dve teze:

- 1) Otpor prema promenama ne javlja se toliko kod same tehnologije već se odnosi na novu organizaciju u na međuljudske posledice koje nastaju pod uticajem tehnologije.
- 2) Otpori i reagovanja ljudi mogu se predvideti, pa zato nauka može ponuditi program pomoći zaposelnima da se na promene naviknu.

O veličini tehnoloških promena mogli bi da se govori mnogo. Reći ću samo nešto, i to naglašavajući potrebu adaptacije pojedinaca i preduzeća. Pre svega, od zaposlenih će se tražiti manje rutinskih poslova, rad u timu, više međusobnog komuniciranja - a to zahteva nove veštine. Činjenica da se menjaju i sadržaj rada i organizacija tu konstataciju samo ističe. Još je neugodnije što se buduće tehnološke forme koje ulaze u preduzeće, u malu privredu ili u obrt teško mogu da se unapred predksažu.

U razvijenim zemljama uz postojeći uticaj tehnološkog razvitka 60-70 % aktivne populacije već radi u tercijarnom i kvaternarnom sektoru. To se odnosi na široku lepezu društvenog i privatnog rada koji je heterogen u smislu zapošljavanja, veličine potrebnih investicija, obrazovanja i sadržaja rada. No, zajednička su mu ulaganja u komercijalu, u marketing i u organizaciju. Strani izvori predviđaju takođe i kako će se u zemljama evropske ekonomske zajednice tercijar češće vezivati uz industriju, a izvan evropske zajednice uz samostalno zapošljavanje. Može se reći da smo mi tek na početku tog dugog puta prelaza, ali on nas ne može mimoći.⁶

Kompjuteri pružaju informacije malim i velikim jednako. Umesto kvantiteta naglašava se kvalitet. Naša dosadašnja borba protiv privatne inicijative u svetskim razmerima izgleda nerazumljiva, jer malih preduzeća ima sve više, privatno u tercijaru prevladava, a tercijar je opet glavni generator zapošljavanja. Zaustavljati privatno, znači želeći rast nezaposlenosti. Srećom, to već menjamo. Sudija svetskih trendova pokazuje osetljivo povećanje zaposlenosti u zemljama koje natprosečno jačaju servisni sektor (Amerika, Švedska, Norveška). U zemljama koje ga povećavaju manje nema izrazitijeg rasta zaposlenosti (primer Italije, Belgije, Nemačke). Stručna sprema se mora poboljšavati uporedo s dolaskom novih tehnologija, i to poboljšati uopšte bez obzira na sektore proizvodnje. No, preduzećima, isto kao kod privatnika i u malim pogonima servisnog sektora, postojati tendencije jačeg permanentnog, naročito horizontalnog, tj. dopunskog obrazovanja.

⁶ Šire o tome : prof. dr Vidoje Stefanović – « Menadžment ljudskih resursa u uslovima globalizacije», Prirodno –matematički fakultet, Niš, 2008.g., str. 66 - 80

Ako te opšte svetske trendove primenimo na prognozu razvitka zemlje, onda i tehnološki razvitak vidimo u nešto drugačijoj perspektivi. On će se prvenstveno osećati u manjem obimu primene, u novim disciplinama koje će se pojaviti, u strukturi privrede i zanimanja, u laganom prelazu dela zaposlenih iz poljoprivrede i industrije u tercijar i u novom obrazovnom sistemu koji je već krenuo u reformu Reforme.

Tehnološki sistemi nažalost (ili na sreću ?), će prodrati uopšte mnogo sporije nego što se to popularno, misli. Ako čitamo podatak da se u Švedskoj predviđa promena kompletnih radnih mesta zbog tehnološkoje samo u 2-3% slučajeva, da Nemci prognoziraju 2 % onda možemo biti sigurni kako zbog napred spomenutih razloga Srbija ne može očekivati više od 1% potpunih promena radnih mesta. To nije dobro jer je sporo, a dobro je zato što se mi poslovično sporo adaptiramo na promene (pa će nam lakše biti što se one sporije odvijaju). Ipak, i Švedska i Nemačka spominju do 50% radnih mesta u svim sektorima, na kojima će nove tehnologije manjati tip poslova radnog mesta, ili bar veći deo poslova. To znači da se svaki drugi radnik mora dopunski školovati, dokvalifikovati ili prekvalifikovati. U Švedskoj i Nemačkoj to se upravo i radi, ali mi ćemo u tome imati velikih problema. Sada u poljoprivredi, u industriji, u uslugama i u kvarternom sektoru kod nas nema nikakvog orgnizovanog permanentnog obrazovanja a slične bismo zaključke mogli doneti i u vezi sa kompjuterizacijom. Navodi se kako uvođenje kompjutera utiče na produktivnost rada a u inostranoj literaturi za tu tvrdnju postoje i određene kvantifikacije. Siromašnije privreda sporije uvodi kompjutere a postojeća akonomska kriza i prethodna velika inflacija u Srbiji posebno su otežavali hardvera i softvera. To su prevelike investicije, koje za sobom vuku i znatne promene u organizaciji posla. Znači, osim što je skupo, vezano je i uz otpuštanje tehnoloških viškova, pa upravljačke strukture (same neupućene u korišćenje kompjutera) nisu u ovom trenutku spremne na njihovu značajnu promenu, već sve maksimalno odlažu. To je primena treće karakteristike mentaliteta Srba - nepokretnost ili tromost. Pojedine su firme ušle u računare i elektroniku možda prebrzo i prerano; u prvom potezu nisu uspele, pa se sada boje ponovo pokušati. Po jednoj se proceni kompjuteri i elektronika kod nas koristi manje od 5 %. Ako je procena švajcarskog istraživačkog instituta i OECD-a da se u razvijenom svetu koristi u proseku 10-15 %, biće potrebno 23 godine da bi se koristila 90%, možemo lako proceniti budući razvoj kod nas. Naravno, u sve negativne posledice po naš privredni razvoj.

Nove discipline koje će u Srbiji doneti tehnologija jesu telematika, genetski inženjering, promene u proizvodnju hrane, automatizacija administracije, robotika i fleksibilne tehnike proizvodnje. Nešto od toga

Stefanović, V.

već ulazi u našu proizvodnju, prihvata se lakše ili teže ali se pravi dolazak novih disciplina tak očekuje.

Nova struktura privrede očekuje se i zbog prelaza na tržišnu ekonomiju. Zajedno sa ulazom novih tehnologija očekuje se orijentacija na izvoz, veća konkurencija na domaćem tržištu, nova i efikasnija organizacija poslovanja, kompjutersko projektovanje, kompjuteri u praćenju proizvodnih procesa, a pre i više od svega stvaranje novog tipa preduzeća s naglaskom na uzlužne delatnosti, ali i sasvim nove organizacije u preduzeću.

Toliko o promenama koje dolaze. Karakteristike Srba kao što su zatvorenost, težnja za jednakošću i nepokretnost (koje srećom ne nose svi naši zemljaci ipak su velike prepreke u adaptaciji na promene. Te prepreke javljaju se kao otpor, i manifestuju se stalnim smanjivanjem uotputa, povlačenje, zahtevima za premeštanjem, hroničnim svađom, nepatošću što se prenosi na porodicu, pobunom protiv rukovodioca, štrajkovima i (naravno) iznošenjem mnoštva razloga zbog kojih promene ne mogu funkcionisati.

Rukovodioci tumače otpore svojih radnika i službenika starim klišeom kako "Ljudi jednostavno ne vole promene", i onda od svega dižu ruke. To je najlakše, ali definitivno ne vodi napretku. Valjalo bi gledati malo dalje, pa rešavati otore. Naročito ako se radi o tzv. malim promenama koje se neprestano događaju. Potrebni su i relativno mali zahvati da se ti mali otpori na male promene reše - neki detalji u metodu rada, promena rutine u administrativnim postupcima, dislokacija mašina ili stolova, radni zadaci ili nazivi radnog mesta. To uvek rezultira napretkom u produktivnosti i većim zadovoljstvom zaposlenih.

Mnogo je teže kada su promene veće jer su tada i otpori veći. Ovde važe nešto drugojačija pravila.

Prvo pravilo: većina ljudskih bića boji se promena (pogotovu kada su one velike) s obzirom da se sigurnima osećaju u poznatoj situaciji, pa zbog toga pružaju otpor novome. Teoretski je lakše biti u predašnjem sistemu kada se znalo da je dopušteno samo ono što nije zabranjeno. Sada je dopušteno sve što nije zabranjeno, a to je onda mnogo više promena.

Drugo pravilo: proces adaptacije čoveka na svaku veću promenu u okolini je neminovan, on sledi određenu logiku, pa se njegovo ponašanje može predvideti. Ako je, pak, proces predvidiv, znači da se zaposleni u preduzeću mogu na njega pripremiti. Redosled predvidivih faza tog procesa približno je sledeći: strah od nepoznatog, otpor, kontakt s novim,

konkurencija - frustracija - neprijateljstvo, prilagođavanje, asimilacija i najzad osećaj zadovoljstva na radu, uz pričanje viceva o prošlosti.

Treće pravilo govori kako u vezi s prihvatanjem značajnih promena postoje tri tipa ljudi: brzi, srednji i spori. Oni koji se brzo prilagođavaju ostaju dobri radnici, a uz uslov da imaju dobro vodstvo, biće jednako motivisani i produktivni. Osrednjih u odnosu na promene ima najviše. Oni će pružiti otor na početku, ali će ubrzo zatim doći do faze adaptacije. Spori pružaju žestok otpor svemu i svačemu. Otpor dugo traje, pa nekad i ne prestaje.

Četvrto pravilo: tehnološke promene i promene u organizaciji deluju na međuljudske odnose, posebno na dinamiku grupe. Grupe se dele, ljudi se suprotstavljaju jedni drugima. Zatim pronalaze zajedničkog neprijatelja, obično rukovodioca ili nekoga izvan (ministarstvo, vladu, kupce, dobavljače i sl.). Razvijaju se negativne norme ili neprijateljska ponašanja, a u tome još i pripadnici određene grupe jedan drugoga podržavaju. Peto je pravilo postojanje nekoliko vrsta reakcija na promene koje se sprovede protiv volje zaposlenih. To su izbegavanja ili povlačenje u sebe, agresivnost, forsiranje i autoritarno ponašanje, čak diktatura prema onima nižim po rang.

Suštinska filozofija novog privrednog sistema polazi od preduzeća kao bazične organizacione jedinice društvene reprodukcije i osnovnog ekonomskog subjekta koji je u uslovima robnog privređivanja motivisan da maksimira poslovne rezultate. Dobit je motiv poslovne aktivnosti preduzeća i potvrda njegove uspešnosti, koja se verifikuje na tržištu. Javljujući se kao razlika između ostvarenih rezultata (poslovnih prihoda, prihoda od finansiranja i vanrednih prihoda) i troškova (poslovnih rashoda, rashoda finansiranja i vanrednih rashoda) u poslovanju, dobit se dodaje ukupnoj aktivnosti preduzeća. Samostalnost i suverenost u donošenju poslovnih odluka su esencijalne karakteristike preduzeća.

Temeljna rekonstrukcija svojinskog kompleksa započeta je opredeljenjem za vlasnički pluralizam i korekcijom pozicije tradicionalnog shvatanja o značaju dominantne pozicije društvenog vlasništva u korist ravnopravnog tretmana različitih oblika svojine.⁷

Kada se govori o promenama privredne strukture treba reći da je struktura privrede izrazito dinamična. Neka preduzeća ispadaju iz sistema, bankrotiraju, dok se nova javljaju kao plod inovativnog duha preduzetnika i sl. Delovajnem tehnološkog progressa javljaju se nove

⁷ Šire videti : prof. dr Gojko Rikalović u knjizi prof. dr Dragutina Marsenića “
Ekonomika Jugoslavije “ Ekonomski fakultet Bograd 1999. g. str. 198 i 199

privredne grane dok druge nestaju sa istorijske scene ili menjaju značaj. Osim toga, mreža veza je u stalnim promenama. Odnosi između sektora, grana, preduzeća takođe su podložni stalnim promenama .

Prilikom prestrukturiranja valja imati u vidu kako makroekonomske komparativne (klasične : raspoloživost kapitala, sirovina i radne snage, ali i stečene :stru;ne kvalifikacije, novi organizacioni oblici privređivanja, sposobnost pravovremenog reagovanja na promene u svetskoj ekonomiji, veličina tržišta, nivo razvijenosti, i sl.) prednosti, tako i mikroekonomske uporedne prednosti (koje se izražavaju činocima konkurentnosti na novou preduzeća) , kao i osnovne karakteristike strukturnih promena u svetskim okvirima, preovlađujuća obeležja privrednih struktura u bližem okruženju i ograničenja sa stanovišta prirodnih uslova za razvoj. Razumljivo je da makroekonomski sadržaj strukturnog prilagođavanja u nas mora da ima mikroekonomsku podlogu, jer se promene privredne strukture vrše prevashodno kroz preobražaj bitni tehnoloških, ekonomskih, organizacionih i kadrovskih karakteristika preduzeća i njihovih međusobnih relacija. Pri tome, prednost je na strani onih promena koje podstiču inovativne razvojne i poslovne procese u okviru kojih tehnološki, izvozno i profitabilno propulzivni programi postanu promotori ukupnog napretka, a poseban značaj stiču projekti u manjim, racionalnim poslovnim celinama koje u konkurentskim uslovima mogu da posluju fleksibilije. To, pak, pretpostavlja suštinski konsistentno i celovito preuređen institucionalni ambijent prožimanja domaće i svetske privrede, koji neizostavno sadrži i temeljno rekonstruisanu svojinsku osnovu proizvodnje (u kojoj “preteže” privatno vlasništvo) i delotvoran mehanizam tržišnog izbora. Izostavljanje institucionalnih promena iz toka ne bi vodio poboljšavanju životnih i radnih uslova stanovništva, te bi razvoj u takvim okolnostima bio lišen svog smisla. Prilagođavanje strukture i rasta kroz promene privrednog sistema predstavlja dominantan sadržaj razvoja u tranzitornim uslovima. Samu esanciju tog prilagođavanja čini tržišno vrednovanje privrednog rasta i strukturnih promena, ali i internalizacija svetskih kriterijuma i standarda efikasnosti i funkcionisanja privrede i preduzeća, kao i prihvatanje (i implementacija) modernih tehnoloških i socijalnih rešenja razvijenih zemalja tržišne ekonomije. Transformacija naše privrede u pomenutom pogledu predstavlja razvojnu politiku, ali i opasnost ukoliko se ostane na prevaziđenom obrascu razvoja, jer takav pristup ne doprinosi poboljšavanju njene pozicije u globalnoj svetskoj privredi. Opređenje za otvorenu tržišnu privredu sa naglaskom na snažnoj izveznoj orijentaciji je pravi put za integraciju u svetske i evropske ekonomske tokove pod uslovom da se prihvate kriterijumi koji važe u međunarodnom

ekonomskom okruženju i ugrade u naš institucionalni milje i razvojnu strategiju.⁸

Na kraju, da podsetimo da ukoliko postoji jedna izvesna stvar u vezi sa poslovanjem danas to je promena. Da bi se direktno suočili sa promenom morate je predvideti, planirati i koristiti. Zato menjajte ono što se može promeniti, prihvatite što se ne može menjati. I nadasve, promenite sebe da biste videli kako se svet promenio.

ZAKLJUČAK

Više nije sporno da Srbija i njena privreda nepogrešivo ide u pogrešnom pravcu kada su u pitanju tranzicioni tokovi, kao neophodnost prilagođavanja turboletnim promenama na svetskom tržištu. Poslednji je momenat da se isprave napravljene greške u neophodnoj promeni privredne strukture, a naročito, ne samo greške, već i velike zablude u procesu privatizacije. A jedini način da se to postigne je maksimalna mobilizacija kreativnih potencijala ljudskih resursa.

REFERENCE

1. Pokrajac dr Slobodan - "Tranzicija i tehnologija", TOPY, Beograd, 2000.g.
2. Rikalović dr Gojko u knjizi Marsenić dr Dragutina, "Ekonomika Jugoslavije", Savremena administracija, Beograd, 1999.g.
3. Rikalović dr Gojko, "Dugoročni aspekt ekonomskog rasta (i razvoj)", čas. "Ekonomist", Beograd
4. Stefanović dr Vidoje, - "Menadžment ljudskih resursa u uslovima globalizacije", SVEN, Niš, 2008.g.

⁸ Prof. dr Gojko Rikalović " Dugoročni aspekt ekonomskog rasta " , čas. "Ekonomist" ,Beograd, 1/2/2000

Stefanović, V.

TRANSITIONAL TRANSITION OF TRANSITION - THE NECESSITY OF THE SERBIAN ECONOMY

Vidoje Stefanović
Faculty of Sciences, Niš,
Višegradska 33
widojes@yahoo.com

Abstract: One of the essential components of the concept transition content, both for Serbia and for other post-socialist countries, makes the transition from a development concept (extensive and mobilie) to another, very different conception of development (market - oriented foundations and innovation). In the domain of economic growth, this means leaving a phenomenon mainly physical enlargement of production and the transition to economic progress, which means to constantly take care of relative costs and achieved results.

Key words: transition, economic growth, change.